

Передмова

Головне призначення літератури – покращувати людину зокрема і суспільство загалом. Саме на це націлені видатні літературні твори, до яких, безперечно, належить і роман «Планета мавп» (1963) французького письменника П'єра Булля. У цьому знаковому творі наявні дві тематичні критичні лінії. Перша – критика суспільства людей, його організації, наукової й адміністративної ієрархії на прикладі «суспільства мавп», де за збірним образом різних видів мавп виразно проглядаються людські типажі сучасного суспільства. Французький письменник «розклав» спільноту людей на орангутангів – представники офіційної науки й адміністратори; горил – силовики, наглядачі, мисливці і чорнороби; шимпанзе – науковці та інші різновиди інтелігенції.

Очевидно, що П'єр Буль, як і Джордж Орвелл, вважали перетворення вільної спільноти на авторитарну державу найнебажанішим сценарієм розвитку людства. Читач, який пам'ятає реалії СРСР або має уявлення про Росію за будь-який період її історії, дивлячись на розподіл ро-

лей мавп у романі-травестії Булля, багато про що згадає. Надто в ситуації з «офіційною наукою».

Друга тематична лінія роману – застереження, аби планета людей не стала планетою мавп, як це відбулося на Сорорі в далекому сузір'ї кривавої зірки Бетельгейзе. На тій планеті люди дозволили прийти до влади мавпам, після чого ті стали «вищою расою», прогнали людей у ліси й перетворили їх на об'єкт полювання й медичних досліджень. Мавпи принесли на землю людей власну державність, власне бачення суспільства. Керівниками могли ставати лише тупі, але хитрі й некреативні персони, згідно із «лінією партії»; офіційна наука існувала винятково для підтвердження вигадок «раси переможців» і забороняла будь-які висновки, що суперечили офіційній доктрині; а будь-які поважні події чи зміни в суспільстві могли відбуватися лише за схвалення силовиків (горил).

Головною ідеологією мавп стало їхнє божественне походження, яке полягало в тому, що мавпу створив Бог, а люди завжди були дикунами. Тобто, мавпи вирішили переписати історію так, ніби вони «тут завжди жили», а людей «хтось вигдав». Для цього історична наука перейшла під цілковитий контроль представників офіційної науки (орангутангів). Усе, що ставило під сумнів офіційну «наукову» версію мавп, горили забороняли.

Однією з визначальних тем роману є те, що мавпи, які захопили світ людей, за десять тисяч років так і не змогли здійснити жодного винаходу – вони могли лише повторювати те, що до них винайшли люди. Мавпи могли лишень МАВ-ПУВАТИ, послуговуватись технологіями людей, красти історію людей тощо. Власної історії вони соромилися й усіляко намагалися її приховати. І це до болю нагадує ситуацію, коли інша держава на чолі з силовиками, яка вигадала власну історію, намагається оселитися там, де, за їхніми вигадками, вони «завжди були», і де їм, як мавпам на Сорорі, стати «великими» заважають люди.

Роман «Планета мавп» написаний від імені головного героя – журналіста Улісса Меру, єдиного з екіпажу людей, хто долетів до Сорори і зміг звідти втекти. Власне, твір – це його щоденник, вилонений у Космосі через тисячі років після подій, описаних у «Планеті мавп».

У творі цивілізація людей зазнала поразки від мавп і загинула.

На жаль, жодна з екранізацій твору досі не лише не розкрила ідейного задуму П'єра Булля, але й належним чином не передала сюжету твору.

Перекладач

ЧАСТИНА ПЕРША

I

Джінн і Філіс чудово провели відпустку, подорожуючи якомога далі від обжитих планет.

На той час міжпланетні й міжзоряні подорожі вже перестали бути чимось незвичайним і стали доступними для всіх охочих. Ракети возили туристів помилуватися розкішними краєвидами Сіріуса, або ж банкірів – на знамениті Біржі Арктура та Альдебарана. Але Джінн і Філіс, заможне подружжя нероб, тягла в космос їхня незвичайна поетична вдача. Вони кружляли всесвітом задля власної втіхи на напнутому вітрилі.

Їхній корабель скидався на кулю, оболонка якої – вітрило – тонесенька й легесенька, рухалась у просторі під тиском світлових променів. Такий пристрій завжди скеровував корабель у протилежному напрямку від найближчої зірки (однак достатньо далекої, щоб її тяжіння не було надміру потужним); а що зоряна система Джінна й Філіс мала три розташовані досить таки далеко одне від одного сонця, то на їхній кораблик було спрямовано три світлові потоки. І Джінн винайшов напрочуд хитромудрий спосіб навіга-

ції в просторі. Він подвоїв вітрило корабля зсередини чорними запонами, які за потреби можна було згортати чи розгортати, тож у такий спосіб здатність певних секцій відбивати світло змінювалася, і водночас змінювалася рівнодійна сила променевого тиску. Окрім того, за бажанням, ця оболонка могла збільшуватися чи зменшуватися в об'ємі. Так, коли Джінн – пілот – хотів наддати ходу, він якомога збільшував діаметр оболонки. Тоді вона вбирала променевий вітер величезною поверхнею, і корабель мчав у глибини простору на шаленій швидкості, від якої паморочилась голова у Філіс, супутниці Джінна. Коли паморочити починало й Джінна, вони, уткнувши погляди в таємничу безодню, куди мчав їхній корабель, охоплені палкою жагою, лягали. І навпаки, коли вони хотіли сповільнити лет, Джінн натискав на іншу кнопку. Вітрило звужувалось аж до тих пір, доки ставало таким, щоб умістити лишень їх обох, тісно притулених одне до одного. Промені майже не тиснули на невеличку кульку, і вона, рухаючись уже тільки за інерцією, здавалося, непорушно зависала в просторі на невидимій нитці. Молодят охоплювала п'янка млість і час тоді завмирав у цьому тісному, створеному ними самими світі, який Джінн порівнював із непорушним віт-

рильником посеред океану, а Філіс – із пухирцем повітря на павутинці водяного павучка.

Джінн знав і інші способи маневрування, які серед космонавтів вважалися фігурами вищого пілотажу, – скажімо, як повернути корабель, використовуючи тінь планети або зірки. Він навчав цієї премудрості й Філіс, і незабаром вона могла пілотувати кораблем так само вправно, як і він, а інколи ще й сміливіше. Траплялося, що вона, коли була за стерном, розвивала таку швидкість, що корабель аж виносило за межі їхньої сонячної системи, – вона нехтувала магнітною бурєю, яка, бувало, починала колихати світлові глибини й підкидати їхній човник, мов горіхову шкаралупу. Уже кілька разів Джінн, знагла розбуджений бурєю, кидався до пульта й відпихав від нього Філіс. Після такого іноді, щоб дістатися до найближчого порту, йому доводилося навіть викликати ракету допомоги, передбаченої на випадок крайньої необхідності, хоч це й вважалося ледь не ганьбою серед космічних пілотів.

Того дня Джінн і Філіс лежали побіч посеред своєї кулі, не переймаючись нічим, і дбали лише про те, як отримати за відпустку більше втіхи, вигріваючись у променях трьох своїх сонць. Джінн лежав із заплющеними очима й думав тільки про своє кохання до Філіс. А Філіс, як це частенько

з нею траплялося, повернулася на бік і споглядала безмежжя всесвіту, загіпнотизована порожнечою космічної безодні.

Раптом вона стрепенулася, насупила брови й підвелась на лікоть. У цій порожнечі щось блиснуло. Вона почекала хвилину, і блиск повторився, неначе промінь відбився від блискучого предмета. Космічне відчуття, яке вона набула під час мандрівки просторами всесвіту, не могло її підманути. До того ж, Джінн, розбуджений супутницею, підтвердив її здогад: повз них пропливала блискуча річ, віддаль до якої вони визначити ще не могли. Джінн ухопив бінокль і направив його на загадковий предмет, а Філіс зіперлася на його плече.

– Це щось маленьке, – мовив він. – Схоже, скляне... Не заважай. Воно наближається. Його швидкість більша, ніж наша. Здається...

Обличчя його посерйознішало. Він опустив бінокль, який одразу ж підхопила Філіс.

– Це пляшка, люба.

– Пляшка?!

Вона теж подивилася в бінокль.

– Так, пляшка. Я її виразно бачу. Вона зі світлого скла й закоркована. Я бачу... Усередині щось біле... папір; мабуть, записка. Джінне, нам треба виловити її!

Такої думки був і Джінн, він уже почав вправно маневрувати, аби вийти на траєкторію незвичайного тіла. Незабаром йому це вдалося й вони зменшили швидкість, щоби предмет надогнав їх сам. Тимчасом Філліс надягнула скафандр і крізь подвійний люк вийшла з вітрильника. Там, однією рукою тримаючись за лінву, а іншою стискаючи довге руків'я підсаки, вона приготувалася «рибалити».

Це була вже не перша їхня зустріч зі сторонніми предметами, тож вони навчилися послуговуватися підсакою. Пливучи повільно або й зовсім непорушно зависаючи в просторі, вони не один раз знаходили щось нове й робили відкриття, недоступні для тих, хто літав у ракетах. До своєї колекції Філліс уже назбирала чимало уламків розпорошених планет, шматків метеоритів, що прилітали з глибин космосу, й уламків сателітів доби початку завоювання простору. Цим своїм зібранням вона неабияк пишалася, одначе пляшка їм трапилася уперше, і Філліс не мала сумніву, що там лежить якась записка. Усеньке її тіло тремтіло від нетерплячки; вона розмахувала рукою, неначе павук, що снує павутиння, й гукала в мікрофон:

– Повільніше, Джінне... Ні, трохи швидше, а то вона нас обжене. Лівий борт... Правий борт... Так... Є!

Вона переможно скрикнула й зі здобиччю в руках повернулася на борт.

Це була велика, ретельно закоркована пляшка. Усередині виднівся сувій паперу.

– Джінне, розбий її, мерщій! – невгавала Філліс, тупочучи ногами.

Джінн, спокійніший, вже акуратно зрізав шматки воску. Проте, коли пляшка була вже відкрита, він завважив, що сувій паперу витягти звідти просто так неможливо. Він удав, що поступається нетерплячим проханням подруги, й мотком розбив скло. Сувій розгорнувся сам. Це була сила-силенна тонесеньких аркушків, списаних дрібним почерком. Рукопис було написано мовою Землі, яку Джінн добре знав, бо певний час навчався якраз на цій планеті.

Однак якесь почуття застерігало його, щоб він не читав цей документ, який таким дивним чином потрапив до їхніх рук. Але наполягання Філліс зробили свою справу. Сама вона мову Землі знала кепсько, тож потребувала його допомоги.

– Джінне, благаю тебе!

Він максимально зменшив площину вітрила, щоб кораблик просто завис у просторі, упевнився, що попереду немає перешкод, ліг біля подруги й почав читати рукопис.

2

Я звіряюся простору й передаю йому цей рукопис не задля того, щоб покликати на допомогу, а щоб, можливо, допомогти відхилити страшну біду, яка загрожує людству. Нехай змилостивиться над нами Бог!..

– Людству? – здивовано перепитала Філіс.

– Так і написано, – потвердив Джінн. – Ти перебиваєш мене з самісінького початку.

І він продовжив читання.

Я, Улісс Меру, знову в космічному кораблі, цього разу вже з родиною. Ми зможемо проіснувати ще багато років. На борту ми вирощуємо городину, садовину і тримаємо домашніх тварин. Нам нічого не бракує. Може, одного дня ми знайдемо якусь гостинну планету. Та сподіванка ця така мізерна, що годі й мріяти. Ось докладний звіт про те, що сталося зі мною.

2500-го року я й мої товариші вилетіли на космічному кораблі, прямуючи в той далекий закуток всесвіту, де владарює надвелика зірка Бетельгейзе.

Це був честолюбний задум, найсміливіший з усіх, які досі народжувались на Землі. Бетель-

гейзе, альфа Оріона, як називали її астрономи, від нашої планети була на віддалі трьохсот світлових років. Вона примітна з кількох уваг. По-перше, своїм розміром: її діаметр у триста-чотириста разів перевищував діаметр нашого Сонця, тобто якби її середину сумістити з серединою Сонця, це страховисько сягнуло б орбіти Марса. По-друге, силою свого світла: цю зірку першої величини, найяскравішу в сузір'ї Оріона, попри таку віддаленість, було видно із Землі неозброєним оком. По-третє, природою свого випромінення: криваво-оранжеве полум'я, яке обрамляло її, справляло неабияке враження. Нарешті, сяйво цього світила було мінливим: яскравість його через кожен певний проміжок часу мінялася, – це спричиняли зміни її діаметру. Бетельгейзе була пульсууючою зіркою.

Чому після дослідження Сонячної системи, де всі планети виявилися без життя, метою першого міжзоряного польоту було обрано таке віддалене небесне тіло? Так вирішив професор Антель. Головний організатор починання, на яке він потратив увесь свій величезний статок, командир нашої експедиції, він сам спроектував космічний корабель і наглядав за його спорудженням. Під час польоту він пояснив мені слушність свого вибору.

– Мій дорогий Уліссе, – сказав він. – Долетіти до Бетельгейзе нам не набагато важче і лишень

трішки довше, ніж, скажімо, до значно ближчої зірки Проксіми Центавра.

Тут мені заманулось запротестувати й похизуватися своїми щойно набутими астрономічними знаннями.

– Трішки довше?! Але ж до зірки Проксіми Центавра від нас лише чотири світлових років, а до Бетельгейзе...

– Триста, я цього не заперечую. І ми долетимо туди за трохи більше, ніж два роки, однак на подорож до Проксіми Центавра ми б згайнували часу майже стільки ж. Вам це, певна річ, здається неймовірним, бо ви звикли до наших міжпланетних космічних польотів, цих блошиних стрибків, у яких сила прискорення є лише на старті і триває лише кілька хвилин, а швидкість власне польоту сміховинно мала, й над усяке порівняння менша від нашої... Часу у нас достатньо, тож я розповім вам дещо про наш корабель.

Завдяки вдосконаленим ракетам, які мені вдалось винайти, цей корабель може пересуватись у просторі з найбільшою швидкістю, яка взагалі доступна для матеріального тіла, себто зі швидкістю світла мінус *епсилон*.

– Мінус *епсилон*?